

ד"ר חיים צבן

מצב החקלאות היהודית לקראת שמיטת תשס"ח*

הקדמה:

החקלאות מייצרת מזון, מייצרת ערכים שבין אדם לאדמתו, מייצרת נוף סביבה. מזון אפשר לייבא, ערכים שבין אדם לאדמתו ונוף ואיכות סביבה – אי אפשר לייבא.

מדברי ש"י עגנון נלמד על ערכים בחקלאות:

משהתחילו הגשמים יורדים שוב לא פסקו מלירד לא ביום ולא בלילה. המים משיקים מלמעלה ולמטה על גגות בתינו ומתחת לבתינו, סוחפים כלים ומפילים בתים. אבל הבורות מתמלאים מים. וכבר יש לנו מים לשתות ואפילו לבשל את תבשילנו ולאפות את לחמינו וליטול את ידינו. ששה שבעה ימים ירדו גשמים, וכשפסקו התחילו חוזרים ויורדים. לבסוף פסקו הגשמים ונתפזרו העבים וזרחה החמה. וכשיצאנו לחוץ ראינו כי האדמה משחקת בציציה ובפרחיה. ומקצה הארץ ועד קצותה באו רועים ועדריהם, ומן האדמה הרוויה עלה קול הצאן, ולעומתן ענו צפרי שמים. ושמחה גדולה הייתה בעולם. לא נראתה שמחה כזו. כל הכפרים שביהודה ושבגליל שבשפלה ושבחר העלו פרי תבואה וכל הארץ היתה כגן אלקים. וכל שיח וכל עשב העלה ריח טוב, ואין צריך לאמר תפוחי זהב. כנוה ברכה הייתה כל הארץ ויושביה כברוכי אלוקים.

א"כ החקלאות יוצרת נוף, סביבה, מזון וערכים בין אדם לאדמתו וקשה לדמיין את מדינת ישראל ללא החקלאות, את נופי בית שאן ללא המטעים וברכות הדגים ואת מרחבי השטחים המעובדים הפזורים בכל מקום.

בסוף הרצאתנו נשתדל לענות על השאלות הבאות:

מהי מדיניות משרד החקלאות ומדינת ישראל בשנים אילו ביחס לחקלאות ומהם התכנונים העתידיים? האם החקלאות נחשבת כמקור פרנסה בלבד או

* שכתוב הרצאה מהכנס השנתי למצוות התלויות בארץ של מכון התורה והארץ באוניברסיטת בר-אילן, י"ג בשבט תשס"ז.

שיש בה ערך אמיתי להתיישבות? האם החקלאות מספקת עצמאות למדינת ישראל ואי תלות במדינות זרות בתחום המזון?

תעודת הזהות של החקלאות בארץ:

משקל החקלאות במשק הישראלי

משקל התוצר החקלאי	
1.4%	בתוצר הלאומי הגולמי
2.0%	בתוצר העיסקי

משקל המועסקים בחקלאות	
2.6%	מסך המועסקים
1.6%	מסך המועסקים הישראלים

אפשר לומר שנתונים אלו שוליים למערכת החקלאות בארץ.

שימושי קרקע בישראל

שטח (אלפי קמ"ר)	אחוז מסה"כ	
22,450,000	100%	מדינת ישראל
2,000,000	8.9%	שטח בנוי
11,460,000	51%	שטחים פתוחים
3,470,000	15.5%	פארקים טבעיים ויערות
1,410,000	6.3%	שטח מרעה
4,110,000	18.3%	שטח מעובד

יש לנו כיום במדינת ישראל חצי דונם שטח חקלאי מעובד לנפש (לשם השוואה בסין ה"צפופה" יש דונם שטח חקלאי מעובד לנפש).

קרקע ומים

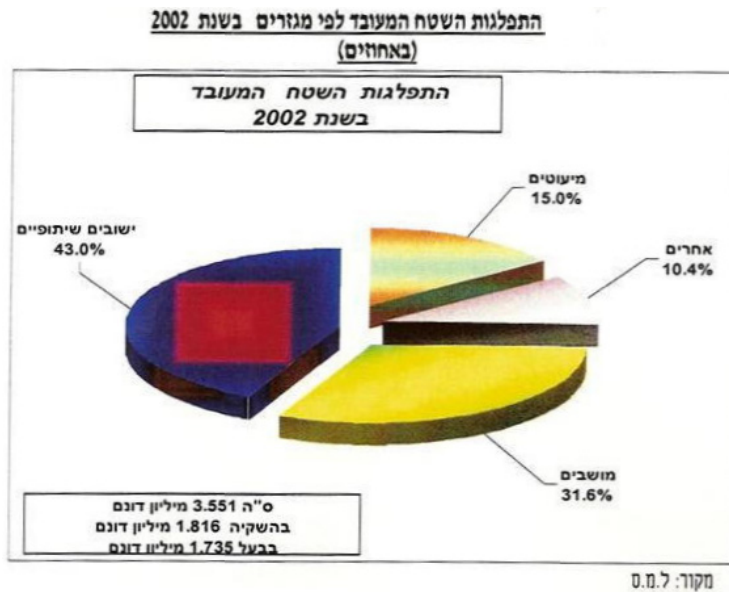
- סך השטח המעובד (במליוני דונם)
 - האפשרי, ללא מרעה טבעי 4.2
 - המעובד בפועל 3.3
- סך השטח, המעובד בשלחין (במליוני דונם)
 - בחשקיה 1.9
 - בבעל 1.4
- סך תשומות המים בחקלאות (במיליארדי קוב) 1.1

מי קולחין:

מפעל חשוב שנעשה בארץ הוא השימוש במי קולחין (350 מליון קוב מים בקולחין).

התפלת מים:

תהליך התפלת המים יקרה מאוד בצורה קיצונית, (54 סנט למ"ק), בתוספת הובלה מ"ק יעלה כ-2 שקל, בנתונים אלו אין גידול בארץ היכול להיות רווחי לחקלאי במחירי מים גבוהים כאלו.

כוח עבודה:

**מועסקים בחקלאות בשנים
2000 עד 2005 - אלפים**

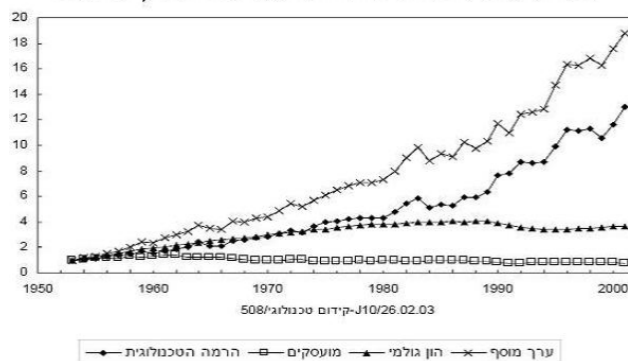
2005	2004	2003	2002	2001	2000	
20.1	21.1	17.2	17.3	16.1	16.6	שכירים ישראלים
23.3	21.9	22.1	22.1	21.9	20.6	שכירים תאילנדים
3.4	3.0	3.1	2.9	3.8	9.8	שכירים פלשתינאים
46.8	46.0	42.4	42.3	41.8	47.0	סה"כ שכירים
20.1	19.1	19.1	19.4	20.4	25.6	מועסקים עצמאיים
66.9	65.1	61.5	61.7	62.2	72.6	סה"כ מועסקים

בניגוד לרושם המוטעה, החקלאות במדינת ישראל נשענת הרבה מאוד על שכר עבודה יקר למדי. בעקבות כך מרחב האפשרויות של החקלאי הוא מצומצם מאוד, ורק גידולים שהם מאוד רווחיים אפשריים.

אך היתרון הגדול של החקלאות בישראל הוא הנתון הבא:

מספר המועסקים ברמה יציבה ואף בירידה. ההון הגולמי במצב יציב ואף בעליה **אך הרמה הטכנולוגית תמיד בעליה**. בניגוד לכל החוקים הכלכליים אשר עקומת הייצור בתחילתה בעליה, מתיישרת ולאחר מכן יורדת. בתחום החקלאות בארץ היא עולה כל הזמן. אם כך המסקנה מאוד ברורה: ערך החקלאות במדינת ישראל הולך ועולה כל הזמן. התפתחות והתקדמות זו נובעת מהמחקר והפתוח שבו מושקעים משאבים רבים, (דוגמא למחקר ופתוח מצויינים היו בחקלאות בגוש קטיף).

תוצר, גורמים וטכנולוגיה בחקלאות

את רוב מזוננו אנו מייבאים מחו"ל, מייצרים בארץ מעט מאוד קלוריות וחלבונים. לא כלכלי לגדל על מים יקרים שיש בהם אנרגיה גידולים שאפשר לייבא מחו"ל הגדלים שם על מי גשמים. ולכן אנו מייבאים את כל הסוכרים, את כל סוגי השמנים (מלבד שמן זית), את כל המזון לבעלי חיים (שאנו מייצרים מהם ביצים, חלב, בשר בקר ובשר עוף).

אנו מייצרים בסה"כ כ 20% התצרוכת שלנו. תפוחי אדמה, ירקות ומקשה, פירות, חלב ומוצריו.

אחד הפלאים בחקלאות בארץ הוא ייצוא תפוחי אדמה ואנו כיום מייצאים אף לאירלנד שהיא "אם" התפוח אדמה. עיקרו של ייצור תפוחי אדמה בחבל הבשור ומשטחים של אגודה שיתופית עצמונה ת"ו, שטחים אלו נמצאים בנגב המערבי.

בתחום פרי ההדר כיום יש עדנה לענף אך באופן כללי הוא ענף המתקשה בתחרות העולמית.

היתרון הגדול של החקלאות בארץ הוא שאנו עוסקים בייצוא של חקלאות טרייה ומעובדת בקנה מידה גדול וכך הרווח של הייצוא מכסה את הוצאות היבוא. ולכן הייצוא הוא הכרח שאנו חייבים לפתח כל הזמן.

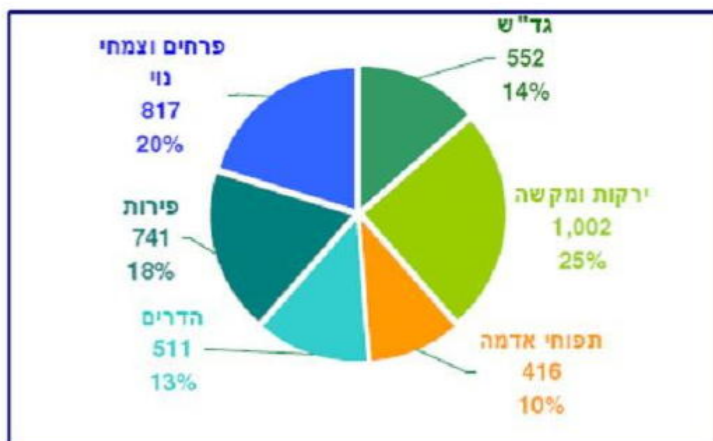
מאזן מזונות - ישראל 2005 - שיעור אספקה עצמית, מוצרים נבחרים

המצרך	קלוריות ליום	אחה
דגנים ומוצריהם	1,201	33.28%
תפוחי אדמה וצמילנים)	126	3.49%
סוכר, ממתקים ודבש	215	5.96%
קטניות (כולל פולי סויה)	205	5.68%
ירקות ומיקשה	175	4.85%
פירות	211	5.85%
שמנים ושומנים	709	19.65%
בשר	364	10.09%
ביצים	47	1.30%
דגים	16	0.44%
חלב ומוצריו	308	8.53%
משקאות	32	0.89%
סה"כ כולל	3,609	100%

התפוקה החקלאית על פי יעדי השיווק

התפלגות ערך היצוא החקלאי הטרי לענפי משנה עיקריים בשנת 2005 - מיל' שקלים, אחוזים

ייצוא מידע וטכנולוגיה:

אפיק שחייבים לקדם הוא ייצוא של תשומות חקלאיות לארצות אחרות כמידע, טכנולוגיה וכד'. לאחרונה ישנה עדנה לחקלאות בפתחת אפיקים נוספים כגון ביו-דלק לרכבים מגידול תירס וקנה סוכר, ביו-דיזל לייצור שמנים לרכבים מגידול קיקיון, סויה וצמחים נוספים. נראה שיש פוטנציאל גדול בפתחת אפיקים חדשים מרות שבארצנו צריך לחשוב על גידולים אחרים שיהיו משתלמים.

יצוא תשומות חקלאיות (ערך במיליוני \$ שוטפים)

השינוי ב- % 2000-2001	2004		2003		2002		
	מבנה (%)	ערך	מבנה (%)	ערך	מבנה (%)	ערך	
28	100	1,844	100	1,438	100	1,295	ס"ה
9	2.7	49.6	3.2	45.6	5.3	68.1	השקיה
19	2.8	50.9	3.0	42.7	2.9	37.9	פלסטיק
(2)	2.7	50.3	3.6	51.4	3.5	45.8	מזון ומוס' בע"ח
46	0.8	14.9	0.7	10.2	0.8	10.6	בע"ח
(25)	0.8	14.7	1.4	19.5	1.1	14.2	יצי ותכנון
15	4.2	77.2	4.7	67.3	3.7	47.8	ציוד ומיכון
16	3.4	62.9	3.8	54.1	4.3	55.6	זרעים ושתילים
25	47.4	874.1	48.7	700.9	48.1	622.5	דשנים
45	34.6	637.9	30.5	438.5	29.9	386.8	כימיקלים
50	0.6	11.7	0.5	7.8	0.4	5.7	חברות סחר

מדיניות משרד החקלאות:

על השאלה מהי מדיניות משרד החקלאות ומדינת ישראל בשנים אילו ביחס לחקלאות ומהם התכנונים העתידיים? אפשר לענות בוודאות שמדינת ישראל, למרות מה שנראה, תומכת מאוד בענף החקלאות וגישתה לענף מאוד חיובית.

האם החקלאות נחשבת כמקור פרנסה בלבד או שיש בה ערך אמיתי להתיישבות? וודאי שיש לחקלאות ערך אמיתי להתיישבות ואף מעבר לכך.

האם החקלאות מספקת עצמאות למדינת ישראל ואי תלות במדינות זרות בתחום המזון? לצערנו הרב לא. אנו תלויים ביבוא של 80% מהתצרוכת שלנו ולכן אנו חייבים לפתח ולהתקדם בייצוא תוצרת חקלאית וחייבים להתארגן באיסוס ומחסנים לעת הצורך.